

MƯỜI BỐN CÂY DỪA

TRẦN HÙNG

Mười bốn cây dừa, không cây nào còn nguyên vẹn bởi những vết thương chiến tranh. Trước khi còn sót lại mười bốn cây dừa trên mình mang đầy thương tích, nơi đây từng là một vườn dừa trù phú, tràn đầy sinh lực, bình yên tọa lạc nơi góc phố thân thương của thị xã Đồng Hới. Phố nhỏ, nên vườn dừa không thể rộng lớn. Không phải là một vườn dừa tự thân tạo ra hẳn một vùng sinh thái - kinh tế, lại càng chưa phải là một địa danh nổi tiếng được nhiều người biết đến, nhưng đối với tôi, vườn dừa nhỏ bé, khiêm nhường thuở ấy vẫn mãi tồn tại âm áp trong tâm khảm mình mỗi khi nghĩ về nó, dù ở không gian, thời gian nào, bởi đó không phải là vườn cây bất kỳ, mà là một vườn dừa có thân phận, có khả năng truyền cảm hứng từ sự lưu giữ và nuôi dưỡng ký ức: vườn dừa Bình Trị Thiên.

Trái dài ven bờ sông Nhật Lệ, phía nam thị xã Đồng Hới, trên quê hương yêu dấu, vườn dừa Bình Trị Thiên thoát kỳ thủy chi là không gian xanh mới mẻ, non tơ và kỳ thú gắn liền, bao bọc những năm tháng hiếu động tuổi thơ tôi. Nhưng khi dần lớn lên theo thời gian và thời cuộc, có thêm chút trí khôn và sự trải nghiệm, tôi cũng dần nhận ra rằng, vườn dừa trải bao sinh, trụ, hoại, thành ngoài ra còn âm thầm tích tụ trong mình một tầm vóc khác, rộng lớn hơn, “trọng trách” hơn những gì mà chúng tôi biết từ thuở ấu thơ, và theo đó cũng rất cần được khai mở. Thế hệ chúng tôi và những bậc cha anh ở thị xã Đồng Hới đều hiểu

Vườn dừa Bình Trị Thiên kết nghĩa bị máy bay Mỹ ném bom tàn phá ngày 4/4/1965

Trần Hùng chụp lại ảnh tư liệu

rõ, vườn dừa với hơn sáu mươi năm tuổi đã đồng hành và chứng kiến trọn vẹn một giai đoạn thăng trầm của quê hương như thế nào. Trải qua chiến tranh khốc liệt, hầu hết các di tích hữu thể thân thuộc và phong phú trên địa bàn thị xã Đồng Hới như đền, chùa, thành quách, phố xá, chợ, cầu, cảnh quan... đều đổ nát, không còn tăm tích, duy chỉ có vườn dừa mặc dù cùng bị vùi dập, hủy hoại gần hết, chỉ còn sót lại mười bốn cá thể, nhưng vẫn hiên ngang, bất khuất tồn tại và nổi truyền sinh trưởng, bởi đó là một sinh thể sống, bởi đó là vườn dừa mang tên Bình Trị Thiên. Bây giờ, những năm tháng khốc liệt và khốn khó đã lùi xa, ngắm nhìn vườn dừa đang dần phục sinh kỳ diệu, tôi không thể không mẹ hát con khen hay mà hình dung rằng, vườn dừa, với thân phận đặc biệt của mình, rất có thể sẽ trở thành một trong những biểu tượng sống động lưu dấu tình cảm Bắc-Nam, lưu dấu khát vọng

thống nhất đất nước ở thời khắc lịch sử bi hùng của dân tộc còn sót lại ở trên đất Đồng Hới, Quảng Bình, cần được tiếp tục bảo tồn và phát triển.

Đời cây như đời người, vườn cây cũng là một “cộng đồng”, nên hãy lắng nghe âm thanh thân thuộc, bắt khuát của vườn dừa Bình Trị Thiên vọng về từ thời tao loạn chưa xa, trong thơ, văn của những người con Đồng Hới, để từ đó lần tìm về nguồn cội. Nhà thơ Xuân Hoàng:

*Em đi phố nhỏ động cảnh dừa
Cửa biển về khuya gió đêm ngả lạnh
Phố nhỏ tan rồi qua bao trận đánh
Chúng ta về ấm lại dải đường xưa.*

(Trường ca Đồng Hới)

Nhà văn Lê Thị Mây: “Kỳ vừa ngưng bom đạn, tôi đã về quanh quẩn với phố nhỏ rậm rì cỏ dại. Nhiều lần đếm đi đếm lại, cũng chỉ còn sót có *mười bốn cây dừa*, thân bị bầm kín miếng bom (...) Nơi mỗi gốc cây, được cắm một tấm biển được mang tên những học sinh trường Đào Duy Từ, làm người bảo vệ, chăm sóc cây. Cây dừa trước góc chợ, cạnh nhà lục giác, cắm biển mang tên tôi, bom Mỹ giết hại từ bao giờ?” (Tạp chí Sông Hương, số tháng 6-2015). Những người già mang nặng tâm tình hoài cổ như mẹ tôi, đọc bài thơ Xuân Hoàng, đọc hồi ức của Lê Thị Mây viết về vườn dừa Bình Trị Thiên, về Đồng Hới, lần nào cũng lén chùi nước mắt. Rõ ràng, cái vườn dừa từng làm xao động nhiều thứ bậc tâm tình ấy là sản phẩm, là quá khứ, là sự thỗn thức khôn nguôi, là biểu tượng quê hương của nhà thơ Xuân Hoàng, của nhà văn Lê Thị Mây, của người Đồng Hới một thời, nên hình ảnh vườn dừa, phố nhỏ thân yêu bị kẻ thù tàn phá mới rung động được lòng người đến như vậy, có sức vang xa đến như vậy.

Sách “Lịch sử Đảng bộ Đồng Hới”, mục “Hàn gắn vết thương chiến tranh, khôi phục kinh tế, phát triển văn hóa, cải thiện dân sinh

Thân dừa đầy vết sẹo bom đạn của một trong mười bốn cây dừa còn sống sót và phát triển xanh tốt đến ngày nay

Ảnh: T.H

(1955-1957)” chép: “Thời kỳ này, Ty Kiến trúc cho mở công trường bờ sông Nhật Lệ, bắc một đường goòng dài 2km để chở cát từ Đồng Thành lên đến cầu Dài san lấp mở rộng mặt bằng, lán ra bờ sông 20m, Ủy ban Hành chính Thị xã giao cho thanh niên trồng vườn dừa Bình Trị Thiên, làm cho cảnh quan thị xã thêm tươi mát, sạch đẹp”. Ở thời điểm đó, khu vực ven sông Nhật Lệ từ phía nam chợ Đồng Hới đến phía bắc cầu Dài trở thành một đại công trường thủ công nhận nhip, thu hút hàng trăm người đủ các thành phần, các lứa tuổi, rạo rục tâm huyết, phơi phới niềm tin, tình nguyện tham gia lao động xã hội chủ nghĩa với một mục tiêu chung tay góp phần hàn gắn vết thương chiến tranh, xây dựng quê hương mới xanh, sạch, đẹp hơn sau cuộc kháng chiến chống Pháp. Ngày thường, lực lượng lao động chính là thanh niên, ngày thứ bảy, huy động thêm lực lượng bộ đội, công chức, viên chức, học sinh, trong đó có công sức của không ít những người con hai tỉnh Trị - Thiên tập kết...

Hiện nay, vườn dừa Bình Trị Thiên đã được phục hồi một phần

Ảnh: T.H

Họ cùng nhau vượt qua biết bao khó khăn của một thời thiếu thốn để chuyên chở cát xa hàng cây số về, san lấp lún sông, tạo mặt bằng, đào hố trồng hai dãy hàng trăm cây dừa con trên một quãng dài tả ngạn sông Nhật Lệ. Trong ký ức tuổi thơ tôi, lần đầu tiên những đứa trẻ mới lớn chúng tôi được nhìn thấy trong “lục địa” thị xã, ngay trước ngõ nhà mình mấy bước chân lại có nhiều cát vàng, cát trắng, thành gò đống, thành bãi dài đến như vậy, nên kéo đến từng nhóm nhào lộn, vui đùa thỏa thích. Khu vực được lựa chọn để lấp sông trồng vườn dừa thuộc Xóm Câu của làng Động Hải xưa, là dải đất ven sông, từ lâu đời tập nập thuyền bè neo đậu, trên bến dưới thuyền. Mặc dù từ ngày lập làng, nhiều đời người dân ở đây đã đào đất, vượt thổ để mở rộng vùng định cư, nhưng đến thời điểm khai cuộc trồng dừa, vùng đất này vẫn thường xuyên ẩm thấp, bồi lở, gập ghềnh. Khi công việc hoàn thành, cả một dải bờ sông được tôn cao, mở rộng, phủ kín bởi những cây dừa non tơ chạy dài hun hút, có gắn những tấm biển ghi danh người chịu trách nhiệm chăm sóc, cùng với những chiếc ghé đá công viên kê

đặt rải rác đây đó, khiến cảnh quan nơi này trở nên ngăn nắp, sạch sẽ hơn trước, như có phép màu trong mắt những đứa trẻ chúng tôi. Bờ sông Nhật Lệ ở khúc sông này thật yên tĩnh, không chịu ảnh hưởng trực tiếp của gió mùa đông bắc bởi nhờ dải cát phía Bảo Ninh che chắn mà lại đón được gió nồm, nam, nên mùa hè rất mát mẻ, mùa đông thì ấm áp, thuận lợi cho sự sinh trưởng của cây dừa, cộng với sự chăm sóc, bảo vệ chu đáo, khiến vườn dừa vươn vai rợp bóng từng ngày.

Theo các tư liệu ghi chép lại và ký ức của những người tham gia sự kiện, tên gọi ban đầu cho công trình này là “vườn dừa Trị Thiên”. Nhớ lại thời chống Pháp, mặt trận Thừa Thiên bị vỡ, theo chủ trương của cấp trên, rất nhiều đồng bào, đồng chí người Thừa Thiên ra Đồng Hới, Quảng Bình sinh sống; sau năm 1954, đồng bào, đồng chí hai tỉnh Trị - Thiên cũng di dân, tập kết ra đây và cả hai đợt đều được chính quyền, nhân dân Đồng Hới, Quảng Bình cửu mang đùm bọc, chia ngọt sẻ bùi trong tình cảm của những người anh em ruột thịt một nhà. Có lẽ xuất phát từ tình cảm tự nhiên đó,

cộng với khát vọng thống nhất đất nước đã tạo cảm hứng cho việc đặt tên vườn dừa Trị Thiên ngay từ khi nó hình thành (1957-1958). Sau này, năm 1960, khi có phong trào phát động kết nghĩa Bắc - Nam trên cả nước, ba tỉnh Quảng Bình, Quảng Trị, Thừa Thiên tổ chức kết nghĩa anh em, theo đó vườn dừa mặc định được mang tên “Vườn dừa kết nghĩa Bình Trị Thiên” cùng với những công trình, sự kiện khác ở thị xã Đồng Hới cũng mang định danh này, mà tôi biết: thư viện Bình Trị Thiên, xưởng cưa mộc Bình Trị Thiên, hũ gạo Bình Trị Thiên..., nhằm thể hiện một lời nhắn gửi, một quyết tâm đoàn kết đấu tranh thống nhất khi đất nước tạm thời bị chia cắt.

Khi vườn dừa Bình Trị Thiên đang hồi sung sức, tỏa bóng mát xuống dòng sông Nhật Lệ, đơm hoa kết trái sum suê, chúng tôi bỗng thấy người ta xây lên dưới tán những cây dừa một dãy công sự nổi và nhiều ụ súng phòng không chạy dọc giữa vườn dừa, thế vào chỗ những chiếc ghé đá công viên, nơi các anh chị thanh niên hẹn hò, nơi các cụ già, trẻ em ngồi hóng mát, và chúng tôi biết rằng cuộc chiến tranh phá hoại của Mĩ sắp xảy ra trên quê hương mình. Khi cuộc chiến bùng nổ, cùng với nhiều địa điểm khác, vườn dừa đã trở thành nơi che chở, trở thành điểm tựa cho lực lượng vũ trang bảo vệ thị xã chiến đấu bắn trả máy bay Mĩ, góp phần đẩy lùi và bẻ gãy các đợt không kích của chúng vào thị xã và các địa bàn lân cận, lập nhiều chiến công lớn. Cũng từ thời điểm này, Đồng Hới cùng với miền Bắc Tổ quốc bắt đầu cuộc trường chinh chống chiến tranh phá hoại của giặc Mĩ, chấp nhận không ít hi sinh, mất mát, buồn đau. Một trong những tổn thất lớn của quê hương là sự kiện ngày 4/4/1965, máy bay Mĩ ném bom hủy diệt vào khu dân cư thị xã Đồng Hới giết chết gần 100 người dân vô tội, nhà đổ, cầu sập, phố xá

tan hoang và vườn dừa Bình Trị Thiên kết nghĩa bị hủy hoại phần lớn trong trận chiến này. Đó là ngày đau thương nhất không thể nào quên của người Đồng Hới và sau này đã được khắc ghi lại trên tấm bia tưởng niệm, đặt kính cẩn bên bờ sông Nhật Lệ để nhắc nhở một thời kháng chiến bi hùng của nhân dân Đồng Hới. Ký ức này ngoài ra còn có thể tìm thấy ở mười bốn cây dừa còn sót lại, tìm thấy ở vườn dừa Bình Trị Thiên đã hồi sinh cũng nằm ven sông Nhật Lệ, cách tấm bia tưởng niệm không xa.

Hiện nay, vườn dừa Bình Trị Thiên đã được trồng dặm thêm nhiều cây dừa mới, có một sức sống mới, nhưng còn chấp vả, chưa toàn vẹn. Nên coi dải đất vườn dừa Bình Trị Thiên cũ là một trong những mặt tiền hướng ra biển của Thành phố để lấy đó làm cảm hứng thiết kế, xây dựng ở đây một công trình phúc lợi xã hội đẹp đẽ và khang trang không những ở trên bờ mà cả ở dưới mặt nước sông Nhật Lệ, đặt tên, gắn biển: Công viên Vườn dừa Bình Trị Thiên, với công dụng kép: công viên sinh thái của thành phố, có chức năng kỷ niệm, giáo dục các giá trị truyền thống. Hình dung rằng, sẽ có những trò chơi dưới nước, những thuyền buồm nhỏ, thuyền kayak và cả những chiếc cầu nhỏ xây nhô ra ngoài mặt nước để người dân thành phố và du khách dạo chơi hóng mát như chiếc cầu gạo xưa mà lũ trẻ chúng tôi từng mê mẩn. Trên bờ, vườn dừa Bình Trị Thiên rất xứng đáng được quan tâm phục hồi và phát triển, không chỉ về “thể phách” mà còn cả về giá trị “tinh thần” của nó, cùng với những kiến trúc công viên khác như ghé đá, tượng tròn, kiốt, chứng tích phục dựng...

Vườn dừa Bình Trị Thiên, theo đó sẽ tiếp tục “kể” cho mọi người câu chuyện một thời để chúng ta thêm trân quý hơn cuộc sống bình yên hôm nay ■